

filozoficko-antropologického traktovania človeka. Upozorňuje však, že všetky pokusy svojrázne „integrvať“ do idealistických koncepcií človeka momenty kultúry, náboženstva či nové fakty vedy sú dôkazom neschopnosti idealistickej filozofie riešiť aktuálne problémy súčasného filozofického pôľmu človeka.

V. M. Lejbin, analyzujúci psychoanalytickú antropológiu (Freud, Jung, Adler, Horneyová, Reich, Fromm), sa usiluje priblížiť tento — podľa vyjadrenia autora — pre západnú filozofiu netradičný prístup k objasneniu problému človeka, spočívajúci na antropológizácii nevedomého. Pozornosť venuje nielen metodologickým východiskám, ale aj protirečeniam psychoanalytického hnutia. Autor presvedčivo dokazuje, že napriek istým korektívam, ktoré vniesli prívrženci a následníci Freuda do jeho traktovania nevedomého a koncepcie človeka, sa toto hnutie ukázalo práve tak málo produktívnym a neschopným vedeckého prístupu k človeku, ako filozofické koncepcie, skúmajúce ľudské bytie výlučne cez prizmu vedomia.

Kritickú analýzu súčasných buržoázných koncepcií človeka uzatvárajú dve štúdie, venované religióznym učeniám o človeku. Ich autori B. L. Gubman a V. I. Garadža odhaľujú ne-

úspešné pretenzie neotomistickej a protestantskej antropológie prekonať protirečenie existujúcich idealistických koncepcií a nájsť nový prístup k človeku cez sociálno-historický a kultúrny kontext a obrat od „vnútorného“ k svetovému životu človeka.

Prínos recenzovanej práce spočívava v tom, že poskytuje plastický obraz o súčasnej buržoáznej filozofickej antropológii, ktorý v takejto komplexnosti v marxistickej literatúre zatiaľ nebol analyzovaný. Práca je zároveň dôkazom toho, že na idealistickú antropológiu sa v plnej miere vzťahuje leninská charakteristika filozofického idealizmu ako absolutizácie jednej črty, stránky poznania. Z tohto hľadiska marxisticko-leninská kritika právom zdôrazňuje neschopnosť buržoázných teoretikov vedecky riešiť naliehavé a aktuálne problémy človeka, jeho podstaty a existencie, slobody, zmyslu života a pod.

Vzhľadom na úlohy, ktoré stavia pred celý spoločenskovedný front program komplexného výskumu človeka, a s tým súvisiacu nevyhnutnosť osvojiť si marxisticko-leninské stanovisko k najvplyvnejším buržoáznym učeniám o človeku, práca predstavuje vhodný námet pre prekladateľskú činnosť vydavateľstva Pravda.

Dagmar Smreková

MYSLENIE O DEJINÁCH V PREMENÁCH ČASU

Z. KUDEROWICZ: Filozofia dziejów. [Filozofia dejín.] Wiedza Powszechna, Warszawa 1983, 292 s.

Reflektovanie univerzálneho, ale aj parciálneho historického procesu obsahuje prinajmenšom v elementárnej podobe širší, zovšeobecňujúci aspekt, odrážajúci svetonázorové, hodnotové stanovisko historika. V historikovej práci je teda vždy prítomné jeho explicitne vyjadrené alebo aspoň

implicitne dané filozoficko-metodologické východisko, ktoré vedome či latentne spoluformuje historikovo dielo a dáva mu výsledný zmysel. A práve filozoficko-metodologické aspekty historickej vedy, ale aj iného reflektovania dejín, sú predmetom už poldruha tisícročia sa formujúcej filozofickej

disciplíny — filozofie dejín, resp. historiozofie. Dejiny historiozofie sú podobne ako dejiny iných filozofických disciplín kolbištom veľkých ideových konfrontácií, odrážajúcich nielen imanentné vývojové procesy vlastnej disciplíny, ale aj spoločensko-historické konflikty a ich vyústenie v danej historickej epoche.

O panoramatický a súčasne plastický obraz protirečivého a vo svojej protirečivosti bohatého, neraz veľmi dynamického vývoja historiozofických názorov a koncepcií od antiky po naše storočie sa pokúsil vo svojej *Filozofii dejín* profesor Jagelovskej univerzity Zbigniew Kuderowicz.

Autor sa v práci určenej širšiemu okruhu záujemcov v zásade pridŕžiava chronologického výkladu, ale kniha nie je iba chronologickým zoradením jednotlivých historiozofických koncepcií. V desiatich kapitolách predložil v koncentrovanej, no jasnej a výstižnej forme charakteristiku sociálno-historických aj špecificky filozofických predpokladov najvýznamnejších historiozofických koncepcií a predovšetkým ich obsah, a miesto v dobovom myšlienkovom kontexte. Sám autor situuje reflexiu nad dejinami historiozofie na pomedzie medzi dejinami spoločenského vedomia, v rámci ktorého historiozofia funguje, a dejinami filozofického myslenia, v ktorom historiozofia hľadá svoje odôvodnenie a ktoré súčasne sama modifikuje (s. 25).

V úvodnej kapitole venovanej genéze a chápaniu filozofie dejín Z. Kuderowicz zdôrazňuje, že myslenie o dejinách nadobúda filozofickú výpoveď až vtedy, keď sa dotýka otázky zmyslu dejín ako procesu zmien (t. j. kontinuity udalostí, nasledujúcich po sebe a istým spôsobom spojených), pričom buď formuluje pozitívnu odpoveď, alebo spochybňuje zmyslupnosť histórie (s. 5). Diskusia o zmysle dejín je dôležitá prinajmenšom z dvoch

teoretických dôvodov. Podieľa sa jednak na charakterizovaní smeru dejinného vývoja, prípadne na popieraní všeobecnej tendencie dejín a po druhé, do určitej miery spolurozhoduje, ako sa budú hodnotiť udalosti i celé epochy a spoluurčuje hodnotové kritériá dejín. Samozrejme, otázka zmyslu dejín nevyčerpáva predmet historiozofie, kde patrí napr. problém hodnoty historického poznania, otázka historickej pravdy atď. Z. Kuderowicz ju však vyzdvihol z rozsiahlej palety historiozofických problémov ako hlavnú tému svojej knihy, ktorá sa tak stala predovšetkým uvažovaním nad diskusiami o zmysluplnosti dejín.

Filozofia dejín ako samostatná, vedome pestovaná filozofická disciplína je produktom novovekého myslenia a názov „filozofia dejín“ zaviedol v polovici 18. stor. Voltaire. Z. Kuderowicz pri hľadaní príčin neprítomnosti historiozofického myslenia v antike akcentuje tú skutočnosť, že v staroveku chýbali predpoklady pre postavenie otázky o zmysle historického procesu. Základom antického svetonázoru bolo presvedčenie o cyklickosti všetkých zmien, o periodickom opakovaní všetkých javov s väčšou či menšou presnosťou (s. 7). Platí to aj o sociálnej filozofii najväčších antických filozofických systematikov — Platóna a Aristotela. Antické myslenie nesformulovalo pojem vývoja ako uceleného procesu zmien, v ktorom sa rodia nové javy, čo predtým nejestvovali a neboli apriori anticipované. Antika poznala zmenu bez vývoja, pohyb bez produkcie niečoho nového.

Až kresťanská koncepcia kreacionizmu, predpokladajúca absolútny začiatok sveta, a teda i dejín, rozbila cyklickosť zmien ako univerzálny princíp bytia a umožnila nastoliť otázku zmyslu kontinuálneho vývoja od absolútneho počiatku, a teda aj otázku zmyslu dejín. Stalo sa tak vo filozofii

sv. Augustína, kde sa podľa Kuderowiczá v zárodočnej podobe sformovali tri základné teoretické predpoklady filozofickej reflexie o zmysle dejín. Prvým predpokladom bola už uvedená koncepcia procesu lineárneho vývoja od začiatku istým smerom, druhým predpokladom bola koncepcia historického času s jasným diferencovaním medzi minulosťou, prítomnosťou a budúcnosťou a tretím predpokladom bolo presvedčenie o existencii subjektu dejín, ktorý garantuje vzájomné prepojenie udalostí, vytvárajúcich historický proces (s. 15–16). S otázkou zmyslu dejín súvisia, prirodzene, aj ďalšie historiozofické aspekty ako napr. periodizácia dejín či otázka hlavných determinantov historického procesu. Tieto a ďalšie otázky sú obšiahnuté už v Augustínovej filozofii, ale ich problematika nadobudla postupne charakter osobitnej filozofickej disciplíny až od čias renesancie, v súvislosti s napredujúcou laicizáciou filozofie a dejepisectva.

Skutočnou filozofiou dejín sa stáva sekularizovaná reflexia historického procesu, pretože upúšťa od hľadania heteronómnych faktorov, určujúcich pohyb a zmysel dejín a zameriava sa na postihnutie imanentných predpokladov a zákonitostí historického diania. Z. Kuderowicz sa koncentruje na postihnutie podstatných znakov sekularizovanej historiozofie v najdôležitejších etapách jej vývoja. A keďže vývin historiozofie je podobne ako vývin celej filozofie a všetkých spoločenských vied neustálou dialektickou konfrontáciou imanentno-teoretického vývojového procesu samej vednej disciplíny so sociálno-politickou i kultúrnou dynamikou epochy a jej spoločenskou objednávkou, koincidujú vo vysokej miere aj základné postuláty jednotlivých historiozofických smerov so svetonázorom a historickou situovanosťou tých spoločenských vrstiev,

uprostred ktorých sa zrodili a na ktoré sa usilovali pôsobiť.

Osvietenská historiozofia nastupujúceho meštianstva reprezentovaná takými osobnosťami ako Voltaire a Montesquieu postavila proti teologickému providencializmu racionalisticky inšpirovaný historický determinizmus. V súvislosti s ním rozpracovala ideu pokroku, vyúsťujúcu do historického optimizmu, takého charakteristického pre predrevolučnú i revolučnú epochu.

Francúzska buržoázna revolúcia, ktorá uvoľnila v Európe nebyvalú sociálnu dynamiku, no v jej rozporuplnom procese sa odhalili aj historické limity víťaziacej buržoázie a jej poriadku, pôsobila významne aj na „triedenie duchov“ v nazeraní na historický vývoj a jeho zmysel. Z. Kuderowicz sleduje tento diferenciačný proces najprv v nemeckej klasickej filozofii, kde sa bližšie zaoberá otázkou fungovania morálnych hodnôt v dejinách, otázkou historických zákonov, pričom si všima aj novoformulovaný vzťah jednotlivca a dejín a s ním súvisiacu otázku nevyhnutnosti a slobody v historickom daní.

Ostrejšia diferenciácia v náhľadoch na spoločnosť a jej historické perspektívy sa prejavila v romanticky inšpirovanej filozofii reprezentovanej predovšetkým mesianizmom a heroizmom. Autor venuje z pochopiteľných dôvodov značnú pozornosť revolučnému mesianizmu poľskej proveniencie, avšak pomerne podrobne charakterizuje aj demokratický heroizmus ruských narodnikov a na druhej strane konzervatívny heroizmus Thomasa Carlyla, akcentujúci historický význam silnej, tradicionalisticky orientovanej osobnosti.

V meštianskej historiozofii prvej polovice 19. stor. má však stále nezanedbateľnú funkciu racionalistická a deterministická tradícia, vrcholiaca v Comtovom a Millovom pozitivizme.

Až posledné desaťročia toho storočia otvárajú s prehlbujúcimi sa rozpormi a nastupujúcou krízou buržoáznej spoločnosti priestor filozofickému pesimizmu, oživujúcemu spory o zmysel dejín a odmietajúcemu koncepciu pokroku v dejinách. Z. Kuderowicz vidí vývoj meštianskej historiozofie aj v tomto období v jeho vnútornej protirečivosti, prinášajúcej popri úpadkových teóriách azda posledné metodologicky produktívne historiozofické koncepcie, akými boli novokantovský idiografizmus a Burckhardtov kultúrny historizmus.

Mimoriadnu pozornosť venuje autor marxistickej dialektike dejín. Marxov historický materializmus, kriticky sa vyrovnávajúci so všetkými predchádzajúcimi koncepciami historického idealizmu, osobitne hegelovského pôvodu, a prekonávajúci ich na novej kvalitatívnej úrovni, priniesol zásadne nové riešenie historiozofickej problematiky, či už išlo o zdroje, kritériá a priebeh historického procesu, o funkciu vedomia v spoločensko-historickom dianí alebo o úlohu osobnosti v dejinách.

Epochálne myšlienkové dedičstvo Marxa a Engelsa rozvíjali koncom minulého a v prvých desaťročiach nášho storočia také osobnosti ako Plechanov, Lenin, Luxemburgová, Gramsci. Autor knihy poukazuje v súvislosti s historiozofickou problematikou na podstatnú diferenciáciu v ich názoroch, týkajúcu sa historického determinizmu. Jeden myšlienkový prúd, reprezentovaný Plechanovom a Luxemburgovou, charakterizuje ako krajný alebo naturalistický determinizmus. Dialektický determinizmus Leninov a Gramscioho sa vyznačuje akcentovaním špecifickosti historickej nevyhnutnos-

ti, ktorá je odlišná od prírodných zákonov. Kuderowicz sleduje uplatnenie Leninovej dialektickej metódy pri jeho analýze úlohy vedomia v dejinách v súvislosti s kritikou ekonomizmu a pri problematike vzťahu revolúcie a kultúry.

Jednou z prvoradých úloh marxisticko-leninskej filozofie bola a ostáva neustála kritická konfrontácia s novšími buržoáznymi historiozofickými koncepciami. Spomedzi nich venuje Z. Kuderowicz kritickú pozornosť katastrofickým teóriám O. Spenglera a Ortegu y Gaseta, modelu civilizačného vývoja A. Toynbeeho, personalistickému a tomistickému smeru v katolíckej historiozofii a nakoniec historiozofickým aspektom vo fenomenológii Maxa Schelera a existencializme Karla Jaspersa.

Ako som uviedol vyššie, Kuderowiczova *Filozofia dejín* nemá ambíciu obsiahnuť v celom rozsahu problematiku filozofie dejín v jej historickom vývoji, čo ostatne presahuje možnosti jednej publikácie. Ale i v rámci autorom vymedzeného predmetu knihy sa malo nájsť azda viac miesta pre historiozofické názory samých historikov a celých historiografických škôl v našom storočí, čím by sa zdôraznil interdisciplinárny charakter filozofie dejín. Mimo autorovej pozornosti ostal aj v druhom, rozšírenom vydaní vývoj historiozofickej problematiky tak v marxistickej ako aj buržoáznej filozofii v posledných desaťročiach. Napriek týmto výhradám je Kuderowiczova kniha pozoruhodným a podnetným pokusom o syntetické uchopenie najtypickejších historiozofických koncepcií, spoluformujúcich vo svojej dobe myslenie o dejinách.

Milan Zemko